

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

MÜZİK OYUN VE EĞLENCE

SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRASIN
KORUNMASI ÇALIŞMALARI

KINA TÜRKÜLERİNDE KÜLTÜREL KODLAR: OCAK EŞİK KUŞAK TUZ

Yrd. Doç. Dr. Mehtap DEMİR¹

Bu bildiri, halk kültürü sözlü verilerinin, gelenek görüngüleri, kök anlamlar ve sembollerin okuması üzerine kurgulanmıştır. Kına, bir maddi kültür ögesi olarak işlevsel kullanımın yanı sıra coğrafyasına ve tarihselliğine bağlı olarak değişkenlik gösteren bir sözlü kültür ögesi olarak görülmektedir. Bu bildiri kapsamında Anadolu Türk halk kültüründe bir kadın eğlencesi olan kına gecelerinde icra edilen ve 'Kına Türküleri' olarak bilinen repertuarın içeriğinin incelenmesi hedeflenmiştir.

Anadolu kültüründe gelenekselleşmiş bir geçiş töreni olan kına yakma eylemi, kadının aile evinden ayrılıp koca evine taşınmasının başlangıcı olan kına gecesi eğlencelerinde de yer almaktadır. 'Kınalı Kadın' bir kız çocuğu olarak doğduğu günden beri kına yakma eylemini yaşamış ve farklı anlamlarla bedenine kına sürülmüştür. Bu geçiş töreninde ise kınalı kadın olmanın anlamı törenin müzikli metinlerinde bir işaretleyici olarak bulunmaktadır.

Kına yakma, sebebi her ne olursa olsun geleneksel bir tören, sosyokültürel ve süreçsel bir eylem olarak tanımlanabilir. Kına yakma adetleri ilk çıkış noktasından kültürel aktarım dinamikleriyle kolektif eylemlerdir. Öze ve geçmişe referans verirken, kültürel anlamlandırma kodlarına sahiptir. Bu eylem hali ve kültürel birikim, uygulamanın coğrafi ve inançsal yönlerden çeşitli ürünlerini sunmaktadır. Bu ürünler, sözlü ve maddi kültür verileridir.

Kadının kına ile olan ilişkisi güzellik ve süslenmenin ötesinde doğurganlık, ayrılık, adanmışlık, kader-baht ve bağlılık olarak okunabilmektedir. Bunun yanı sıra sosyal dayanışma ve hediyeleşme bu törenlerin alt metnine yerleşmiştir. Her biçimde bir töreni olan kına yakma eylemi, kadını düzen bağının ona getirecekleri yolunda eğitir, eğer acı çekecekse buna hazırlanmasını sağlamaktadır. Gelin olacağı evin erk statüsüne bağlı olacağıının, doğurganlığı ile geleneklerin

¹ İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı, Etnomüzikoloji ve Folklor Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. mehtapd@istanbul.edu.tr

sürmesine, bağların güçlenmesine, törelerin kökleşmesine katkıda bulunacağını yani bu yolda kendini adayacağını işaretidir. Kınalanmak, aynı zamanda mutluluk verici aitlik duygusudur, kınalı kadın dengeleri tazeleyen evlenme ve üreme eyleminin anahtarıdır.

Kına yakma eylemi, işlevi açısından her ne kadar düğün-eğlence- süslenme gibi neşeli bir kültürel görüngüye sahip olsa da, müziksel sözlü veriler eylemin alt metninde bulunan kültürel kodlar, dirlik, sürdürülebilirlik, bereket metaforunda vücut bulmaktadır. Kınalı Kadın, bekâreti teslim etme, bağlılık, adanmışlık kodlarıyla kına geceleri özenli bir törenle hazırlanmaktadır. Dünyevi uygulamanın müziksel metinlerinde yani kına havalarında, kınaya atfedilen kutsiyet, kına töreni ve uygulaması vesilesiyle verilen mesajlar, kadının kendi ağzından veya sosyal çevrenin ağzından söylenmektedir.

Bu bildiri kapsamında Türki gelenekte Ocak, Eşik, Kuşak ve Tuz sembollerinin kök kültürel kodları, kültür ve sembolizm okumaları ekseninde değerlendirilecektir. Araştırmanın evreni Türkiye Radyo Televizyon Kurumu repertuar arşivinde bulunan yetmiş beş kına havasını kapsamaktadır. Kültürel kod mefhumu, sosyal bilimlerin antropolojik ve halk bilimsel yaklaşımlarıyla özetlenecektir. Nitel araştırma yönteminde yapılan betimsel analiz ile halk kültürünün geçiş törenlerinde icrası sıradan hale gelmiş bu müzikli metinlerin, sözlü aktarım yoluyla nasıl kültürel kodlama yaptığı irdelenecektir. Yapılan incelemede ocak, eşik, kuşak ve tuz temalarının, işlevi ve varlığı öne çıktığı için, özellikle bu temaların içerik analizi kültürel etnomüzikolojin yorumsamacı yaklaşım teorisiyle desteklenecektir.

Arşivde kayıtlara geçmiş yetmiş beş kına havasının içerisindeki “Atladı Çıktı Eşiği” adlı ezgi, benzer söz dizimi ile Anadolu’nun farklı yerlerinden derlenerek repertuarda yer almıştır. Burada ‘eşik’ mevhumunu kök kültüre ve sosyokültürel görüngüye zemin olması bakımından irdelemek gerekmektedir. “Çaktılar Çakmak Taşını”, “Çatdılar Ocak Taşını”, “Çattılar Gazan Daşını” gibi benzer söz dizimiyle karşımıza çıkmaktadır. Anadolu kültüründe ocak, kazan ile ilgili inanma ve gelenekler; birlik, bütünlük, sağlık, ebedilikle ilgilidir. Kına yakma törenlerindeki metin içeriklerinde kullanılan kuşak bağlanması terimi gelinin bekâretiyle ilgilidir. Kına yakma törenlerinin müzikli metinlerde geçen “Tuz kabını tuzsuz koyan” ifadesi kadına atfedilen bereket ve manevi tat vurgusuyla okunabilir. Anadolu’da tuz, şeker, un gibi yiyecekler bolluk ve bereket sembolü olarak görülmektedir.

Kınalı Kadının Sosyalizasyonu

Kına yakma, sebebi her ne olursa olsun geleneksel bir töre, sosyokültürel ve süreçsel bir eylem olarak tanımlanabilir. Kına yakma adetleri ilk çıkış noktasından kültürel aktarım dinamikleriyle kolektif eylemlerdir. Öze ve geçmişe referans verirken, kültürel anlamlandırma kodlarına sahiptir. Bu eylem hali ve kültürel birikim, uygulamanın coğrafi ve inançsal yönlerden çeşitli ürünlerini sunmaktadır. Bu ürünler, sözlü ve maddi kültür verileridir. Kadının kına ile olan ilişkisi güzellik ve süslenmenin ötesinde doğurganlık, ayrılık, adanmışlık, kader-baht ve bağlılık olarak okunmalıdır. Bunun yanı sıra sosyal dayanışma ve hediyeleşme bu törenlerin alt metninde yerleşmiştir. Her biçimde bir töreni olan kına yakma eylemi, kadını düzen bağının ona getirecekleri yolunda eğitir, eğer acı çekecekse buna hazırlanmasını sağlamaktadır. Gelin olacağı evin erk statüsüne bağlı olacağını, doğurganlığı ile geleneklerin sürmesine, bağların güçlenmesine, törelerin kök-

leşmesine katkıda bulunacağını yani bu yolda kendini adayacağını işaretidir. Kınalanmak, aynı zamanda mutluluk verici aitik duygusudur, kınalı kadın dengeleri tazeleyen evlenme ve üreme eyleminin anahtarıdır (Demir, 2017:203).

Geçiş ritüelleri (Van Gennep, 1960; Turner, 1969 Hogan, 2000) doğum ile ölüm ekseninde, insan yaşamında en önemli olan döngüyü kapsayan durumlardır. Bu iki sınır arasında, evlenmek, ergen olmak, konumlanmak gibi birçok sosyal geçiş bu kutsama referansının bir yanmasıdır. Bu anlamda Kına eğlenceleri ve kına sürünerek yapılan uygulamalarda birkaç amaç gözetilebilir. Bunlar; 1: Bezenme- süslenme 2: Kutsala tekabül ve kutsanma doğurganlık ilişkisi 3: Rol dağılımının sabitleyicisi anne eş olarak statü değişimi 4: Kadın dayanışması 5: Aile evinden ayrılık 6: Evlilik öncesi taahhüt niteliği, olarak sıralanabilir. Bu geçiş ritüelleri, içinde farklı anlamları gözetilen kültürel kodlara haizdir. Bu kültürel kodlar gelenek içerisinde kök kültürel veriler ile ilişkilendirilebilir. Bizim örneğimizde, geline kına yakılması esnasında etrafında dönme, ateş (mum) taşıyarak dönme, kırmızı örtü ve giysinin sembolleşmesi başta olmak üzere, bu ritüellerin önemli bir parçası olan müzikli metinlerin (kına türküleri) verdiği mesajlar kök kültürel anlamlara referans vermektedir. Bu uygulamalar zaman içerisinde, eklenerek gelen bir takım eksiltmeler, eklemeler, anlam değişiklikleri, amaç değişiklikleri yaşasa da, geçiş ritüelleri içinde varlığı sürdürülmektedir.

Anadolu'daki kına ve kadın ilişkisinin en somut verileri, geçiş törenlerinde icra edilen ve müziksel bağlamda türkü olarak adlandırılan, müzikli metinlerdir. Bu bağlam bizi kına yakma törenlerindeki müzikli metinlerin hangi temalar üzerine yoğunlaştığı sorusunu incelemeye yöneltmektedir. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) müzik arşivinde özellikle kına türküsü veya kına havası olarak belirtilmiş yetmiş dört müzikli metinde yapılan metin analizleri Kına türkülerinde kadının konumu hususunda genel bir liste çıkarılmıştır. Buna göre türkü sözlerinde geçen vurgularda kadına dair temel ortak özellikler şu şekildedir:

- 1: Küçük yaşta gelin edilme
- 2: Alın yazısı-Kader
- 3: Gurbet ele gönderilme
- 4: Anneye babaya yapılan sitem
- 5: Anne ve babanın dışında kadının evlenmesi kararında söz sahibi olan yenge.
- 6: Gidilen yerde hissedilen zulüm ve kahr duygusu
- 7: Gelinin mal varlığı olarak yastık, yorgan ve döşek ile bohçasının olması
- 8: Kadının bir mal gibi satılması ve başlık parası mevhumu
- 9: Kadının, bu evde ben fazla mıydım düşüncesi ile babaya sitemi
- 10: Kadının, bu evde ben fazla mıydım düşüncesi ile anneye sitemi
- 11: Evin erkek çocuğu olmadığı için uzağa gönderilen kadın olmayı kabulleniş
- 12: Kadının, kendi isteği dışında sevmediği biriyle evlendirilmesi

- 13: Kadının süslenmesi, gözüne sürme çekilmesi, duvak ve gül desenli örtülerle donatılması
- 14: Kadının gittiği evde kaynanaya itaat etmesi ve işlerini doğru yapmasına ilişkin öğütler
- 15: Kadının kendi ailesine mutsuzluğunu haber göndermesi
- 16: Kadına kına gecesi ve düğün günü erkek tarafından kuşak bağlanması-bekâret ilişkisi
- 17: Gelin olan kadının aile evinde son gecesinde kendini misafir addetmesi
- 18: Gelin olan kadının aile evindeki son gecesinde misafir olarak konumlandırılması
- 19: Kınanın kutlu olması
- 20: Erkek için söylenen kına türküleri (Demir, 2017: 210).

Repertuar taraması neticesinde, metin incelemesinde öne çıkan ve sıkça kullanılan Ocak, Eşik, Tuz, Kuşak temalarının geçtiği türkülerin listesi aşağıda sunulmaktadır:

- Çattılar Gazan Daşını - Uşak/Eşme
- Çattılar Gazan Taşını- Uşak
- Çattılar Gazan Taşını- Manisa/Salihli
- Çattılar Gazan Taşını- Afyon/Sincanlı
- Çattılar Ocak Daşını- Yozgat/Akdağmadeni
- Çattılar Ocak Taşını- Kayseri/Sarız
- Çattılar Ocak Taşını- Manisa
- Çattılar Ocak Taşını- İçel/Silifke
- Çattılar Çakmak Taşını- Sivas/Ulaş
- Çattılar Ocak Taşını- Manisa
- Gurdular Düğün Aşını- Manisa
- Atladı Çıktı Eşiği- Konya/Beyşehir
- Atladı Çıktı Eşiği- Nevşehir/Hacıbektaş
- Atladı Geçti Eşiği- Erzincan/Kemaliye (Eğir)
- Atladı Geçti Eşiği- Sivas
- Atladı Gitti Eşiği-Bursa
- Atladım Gittim Eşiği-Kayseri/Tomarza/Toklar

Arşivde kayıtlara geçmiş yetmiş beş kına havasının içerisindeki “Atladı Çıktı Eşiği” adlı ezgi, benzer söz dizimi ile Anadolu'nun farklı yerlerinden derlenerek repertuvarda yer almıştır. Burada ‘eşik’ mevhumunu kök kültüre ve sosyokültürel görüngüye zemin olması bakımından irdelemek gerekmektedir. Anadolu'da yaşam mekânının bir parçası olan eşiğin inançsal açıdan kökeni vardır. Eşik kutsaldır. Üzerine ayak ile basılması veya oturulması uğursuzluk ve günah ile ilişkilendirilir. Mekâna girerken veya çıkarken besmele veya dua yapılan bir bölümdür. Kültürel görelilik açısından bazı toplumlarda sol ayakla, bazı toplumlarda sağ ayakla geçilmesinin gerekliliğine inanılır. İnanç biçimlerinde farklılık gösterse de Cennet ve Cehennem sorgusunu beklerken geçilen yer anlamı vardır. Alevilikte eşik Hz. Ali'nin sembolüdür ve yola girişi temsil ettiğinden kutsaldır. Hatta on iki imamdan birisi eşikte öldürülmüştür, bu yüzden eşiğe basmak günah olarak bilinmektedir. Anadolu, Balkanlar ve Türkistan'daki âlim ve dini büyüklerin mezarlarına, yatırlara girilirken eşikleri niyaz edilir, dualarla kapıdan şefaata beklenir (Bozkurt, 1990; Er,1996; Yörük,1998).

Türk kültüründe eşik kapıdır. Kapı ise yeni bir dünyaya açılmaktadır. Bu nedenle saygındır, kutsaldır (Atmaca ve Adzhumerova, 2010). Türk destanlarında da eşik, ev anlamında söylenmiştir (Ögel, 1991, s. 392-393). Tasavvuf kültüründe eşik uludur, mahviyeti işaret eder. Eşiğe baş koymak, yüz sürmek bağlılık anlamındadır. Tekkelere eşik denilmesini sembolize eder (Uludağ, 2001). Anadolu'da evlenip yeni evine giren gelin, yeni hayatını geçireceği eve girerken evin eşiğini öperek bağlılığını gösterir. Kına türkülerine kodlanan bu durum önemli bir kültürdür. Bu bilgiler ve türkü metinlerinin analizinde eşiği atlama, geçme, çıkma içeriği, fiziksel anlamda evin dışına çıkmanın ötesinde, kadının yeni bir hayata başlaması, bu bilinmez yeni düzene bağlılık ve bereketli olması düşüncü hâkimdir.

“Çaktılar Çakmak Taşını”, “Çatdılar Ocak Taşını”, “Çattılar Gazan Daşını” gibi benzer söz dizimiyle karşımıza çıkmaktadır. Anadolu kültüründe ocak, kazan ile ilgili inanma ve gelenekler; birlik, bütünlük, sağlık, ebedilikle ilgilidir. Ocak, ev ve aile anlamında saygı görmektedir. Ocak tütmesi ya da ocak sönmesi dirliğin yaşaması veya yok olmasıyla ilintilidir. Ocağın közü erkek iken, ocağa bakan, bekleyen, yaşamsallığı kazandıran kadındır. Kadın ocağı yaşatan, kazanı kaynatan, ateşi sürekli yanık tutarak dirliği sağlayan ve soyun devamı için bebek doğuran kişidir. Ateş ocağın devamlılığıdır. Taş, ateşin yanmasını sağlayan ve üzerine konulan kazanı taşıyan bir malzemedir. Çakmak taşı ise birbirine sürüldüğünde alev çıkarmaktadır (Ergun, 2010; Karakurt, 2011). Ateşin oluşması yaşamsallıkla birebir örtüşen metaforudur. Bu sembol, kına uygulaması süresince gelinin etrafında yakılan mumlar ile kendini göstermektedir.

İncelenen kına türkülerinin metinlerinde ve kına yakma töreninin özünde kadını ağlatmak öne çıkmaktadır. Kadının gözyaşından beklenen bereketi artıracacağı düşüncesidir. Çetin'e (2008) göre, gelinin gözyaşlarının bereketle olan ilişkisi, ölüp yeniden dirilmeleriyle mevsimsel döngüyü simgeleyen Sümer tanrı kültlerinden hareketle Anadolu'da içselleşmiştir. Yas ve dökülen gözyaşından sonra tanrıların dirildiği ve bereket tanrıçalarıyla evlendirildiği, böylece kıtlığın sona erdiği ve bereketli ilkbaharın yeniden geri geldiğine inanılmıştır. Büyük bir coşkuyla kutlanan bu süreçte, bereketin gelinin gözyaşlarından beklenmesi, geçmişteki kutsal evlilik törenlerinden izlerdir.

Kalafat (2015), Anadolu'da yaygın olan 'saçı' geleneğini gözyaşı ile ilişkilendirmiştir. Saçı,

bereket olsun diye çerez, buğday, bozuk para gibi bereketi simgeleyen yiyeceklerin gelinin başından serpilmesi olayıdır. Kına gecesinde ağlamayan kızın ayıplaması, onu ağlatabilmek için ağıt özellikli parçaların okunması ve nihayet gözyaşı dökmesinin sağlanması, gözyaşının bir saçı olabileceğini düşündürmektedir.

Kına yakma törenlerindeki metin içeriklerinde kullanılan kuşak bağlanması terimi gelinin bekâretiyle ilgilidir. Koşay (1944), gelin olan kadına, genelde ailenin erkek üyeleri tarafından bağlanan kırmızı kurdele ve gümüş kemerden söz etmiştir. Ayrıca kadının kiloda hafif ve naif olduğunu belirtmek içinde beline bu kuşaklar bağlandığını belirtmiştir. Bu noktada, üç temel kodlama ortaya çıkmaktadır: Bekâretin yanı sıra gümüş ve altın kemerle verilen maddi destek ve fiziksel güzelliği vurgulayan niyetle kodlanan kuşaklar mevcuttur. Ersamuk (1995, s. 62), Antik Yunan örneğinde, kuşağın renginin bekâreti, başın sıklığının da kocasına bağlılık ve sadakati simgelediğini ifade etmiştir. Bir geçiş töreninin en önemli göstergesi olan gelin kuşağı, kadının aile evinden koca evine geçişinde dua ile beline bağlanmaktadır ve ilk çocuğu olana dek bu kırmızı renkli şerit saklanmaktadır. Bu uygulama kına töreninde seslendirilen müzikli metinlerinde yer almaktadır.

Kına yakma törenlerinin müzikli metinlerde geçen “Tuz kabını tuzsuz koyan” ifadesi kadına atfedilen bereket ve manevi tat vurgusuyla okunabilir. Anadolu’da tuz, şeker, un gibi yiyecekler bolluk ve bereket sembolü olarak görülmektedir. Toprakta ve denizden elde edilen tuz, toprak ve su kültürüyle ilişkilidir. Özellikle büyüü ve inançları ilgilendiren konularda çok önem kazanmıştır. Doğa tanrılarını hoşnut eden tuz, kötülüklerden korur ki Türk kültüründe “Tuz-ekmek hakkı,” deyimiyle köklü bir yere sahiptir (Okuşluk, Şenesen, 2011).

Sonuç

Kına, geçiş ritüellerinin, en çok kültürel verisine sahip, süreklilik gösteren bir gelenektir. Kınalanmak; adanmışlık, kurban olmak ve bağlılık ile ilişkilidir. Ocak, Eşik, Tuz, Kuşak sembolleri birer metafor olarak halk ezgilerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu sembolleri birer kültürel kod olarak görmek ve kök kültürel mesajlarını anlayabilmek bu bildirinin birincil amacı olmuştur. Türkü metinleri incelendiğinde; ocak vurgusunun ateş kültürüyle ilişkilendirerek yaşamsallığı sürdürmek amacını kodladığını okuyabilmekteyiz. Kadın havalarında bunun sıklıkla vurgulanması, ocağı tütürme ve dirliği sürdürme misyonunun kadına atfedildiğini vurgulayabiliriz. Çakmak taşı ve ocak taşı, ateşin oluşması işlevsellik arz etmektedir. Eşik mefhumu, tarihsel çeşitliliğe haiz farklı kültürel alanlarda varlık göstermektedir. Mekansal bağlamındaki, geçiş, atlayış sıçrayış anlamları metaforik olarak manevi uzamında kültürel kodlar oluşturmuştur. Anadolu Aleviliğinde, Tasavvuf kültüründe, Türki geleneklerde geçişi güçlendiren, sınıflandıran bakış açılarına referans vermektedir. Kına havalarında kadının geçişi, sınıf atlama, koca evine gitmesi olarak metinlerde yer almaktadır. Tuz, tat, lezzet bağlamını, türkü metinlerinde de korumaktadır. Bereket ve lezzet anlamındaki kodlama, kadının geçiş yaptığı, yeni başlangıca ve yen sosyal çevresine uyumluluğunu referans veren bir söylemdir. Burada huzuru, iyiliği başlatan, kurgulayan ve sürdüren kişi kadındır.

KAYNAKÇA

- Atmaca, E. ve Adzhumerova, R. (2010). “Kapı” ve “Eşik” kelimeleri üzerine. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, (2), 23-45.
- Bozkurt, F. (1990). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. İstanbul: Tekin Yayınları.
- Çetin, Cengiz. (2008). *Türk Düşün Geleneği ve Kutsal Evlilik Ritüeli*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 48, 2, s. 111-126.
- Demir, Mehtap (2017), Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Kınalı Kadın ve Müziği, *Ekev Akademi Dergisi* 21, 71, s. 119-213.
- Er, P. (1996). Yozgat ili merkez Kababel köyünde alevî inançları. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1994* (35-46) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları.
- Ergun, P. (2010). Türk Gelininin Mitolojik Göçü. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (24), 275-290.
- Ersamuk, A. (1995). *Antik Çağda Kadın*. Us Yayınları
- Okuşluk, Şenesen, R. (2011). Türk halk kültüründe bolluk ve bereketle ilgili inanç ve uygulamalarda eski Türk kültürü izleri. *Folklor/Edebiyat*, 17 (66), 209-228.
- Ögel, B. (1991). İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi: Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre. Ankara: TTK Yayınları.
- Kalafat, Y. (12-13 Mart 2015). *Tire’de kına etrafında oluşmuş inançlarda mitolojik izler aranabilir mi?* Tire Araştırmaları Sempozyumu’nda sunulan bildiri, Tire, İzmir. Web: <http://yasarkalafat.info/wp-content/uploads/2015/11/kalafat2015111836.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Nisan 2017.
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü: Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü* (2. Basım). Web: <http://frpnet.net/TurkSoylenceSozlugu.pdf>, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2017.
- Koşay, H. Z. (1944). *Türkiye Türk Düşünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınları
- Yörükkan, Y. Z. (1998). *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*. T. Yörükkan (ed.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.